

Två schakt vid Laxholmsbron

L2009:7173

Korsningen Kvarngatan/Källvindsgatan/Laxholmsbron

Kv Berget 1:1

Norrköpings stad och kommun

Östergötlands län

Linnéa Hernqvist

Tekniska och administrativa uppgifter

Fastighet	Berget 1:1
Socken	Norrköping
Kommun	Norrköping
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningar	L2009:7173
Fastighetskartans blad	649_56_05 och 649_56_55
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Lst beslut	2021-04-22
Lst dnr	431-6424-2021
Lst handläggare	Caroline T Eriksson
ÖLM dnr	0084/21
ÖLM projektnr	001781
Undersöknings-id	202100519
Uppdragsgivare	Länsstyrelsen Östergötland
Kostnadsansvarig	Vexillum AB
Projektleddare	Linnéa Hernqvist
Personal	-
Rapportansvarig	Linnéa Hernqvist
Fältarbete	2021-04-23--26
Foto	Digitala bilder
Fynd	Nej
Analys	Nej
Grafik	Linnéa Hernqvist
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.
Upphovsrätt: om inget annat anges gäller Creative Commons licens CC BY.
Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se>

Två schakt vid Laxholmsbron

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning.	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte och metod.	5
Undersökningresultat.	6
Referenser	8

Omslagsbild: Norrköping före stadsbranden 1655. Stadsplan från 1640. Undersökningsområdet var vid samma tid täckt av den södra delen av strömfåran. Kartakt: LMS D75-1:4.

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM
ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Box 232 • 581 02 Linköping • 013 - 23 03 00 • www.ostergotlandsmuseum.se

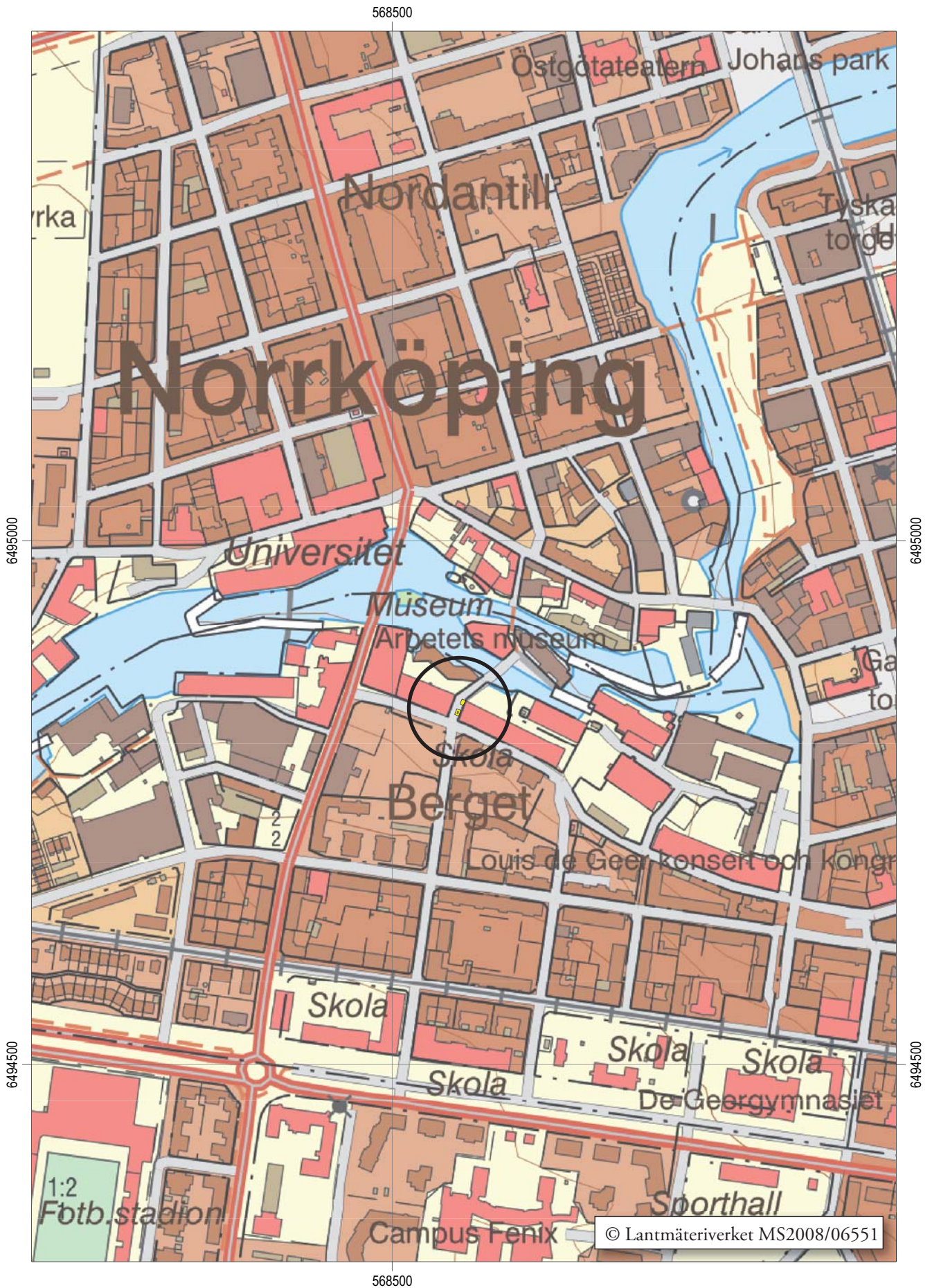
Sammanfattning

I april 2021 genomförde Östergötlands museum en schaktningsövervakning inom fastigheten Berget 1:1 i Norrköping på grund av vattenläcka. Undersökningen omfattade två schakt på 24 m² respektive 15 m² som öppnades upp i gatan Laxholmsbron, strax norr om korsningen Kvarngatan/Källvindsgatan.

Ett av schakten grävdes ner till 3,3 m djup under gatunivån. Under 2,7 m tjocka lager av fyllnadsmassor påträffades kulturlager som fortsatte under schaktbotten. Tre horisonter med bl a stort inslag av träflis och träbitar gick att urskilja. Keramik av 1600-1700-talstyp hittades i de nedersta lagren.

Linnéa Hernqvist
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:5000.

Inledning

23 - 26 april 2021 genomförde Östergötlands museum en schaktningsövervakning i samband med att en vattenläcka skulle åtgärdas vid Laxholmsbron norr om korsningen Källvindsgatan/Kvarngatan, i Norrköpings stad och kommun, Östergötlands län. Undersökningen omfattade två schakt om 24 m² respektive 15 m² i gatusträckningen.

Undersökningen genomfördes efter beslut och på uppdrag av Länsstyrelsen Östergötland. Kostnadsansvarig var Vexillum AB. Projektledare och rapportansvarig var Linnéa Hernqvist.

Områdesbeskrivning

Staden Norrköping har uppstått kring Motala ström med utmärkta lägen för tidig ”industri” som laxfiske och kvarnar. Staden ligger på gränsen mellan ett omfattande slättområde i söder och stora skogar med järnbygd i norr och nordost. Trots att fiske och annat bör vara äldre omnämns staden för första gången 1283, då drottning Sofia den äldre skänker sitt laxfiske i Norrköping till S:t Martins kloster i Skänninge (Broberg 1984:13). Det är dock först i mitten av 1300-talet som Norrköping uttryckligen benämns som stad. Att industrialiseringen kan gå betydligt längre tillbaka i tiden visade sig bland

annat vid en arkeologisk undersökning 1991-1992 i kvarteret Gamla Holmarna (norr om Kvarngatan) och Holmengatan. Här påträffades bland annat vad som tolkades som kvarnbyggnader i flera nivåer. Den understa kunde med viss tvekan dateras till 1100-talet (Hörfors 2009; Feldt 2003). Kvarteret Gamla Holmarna var förut holmar i strömmen, dvs Laxholmen och Kvarnholmen.

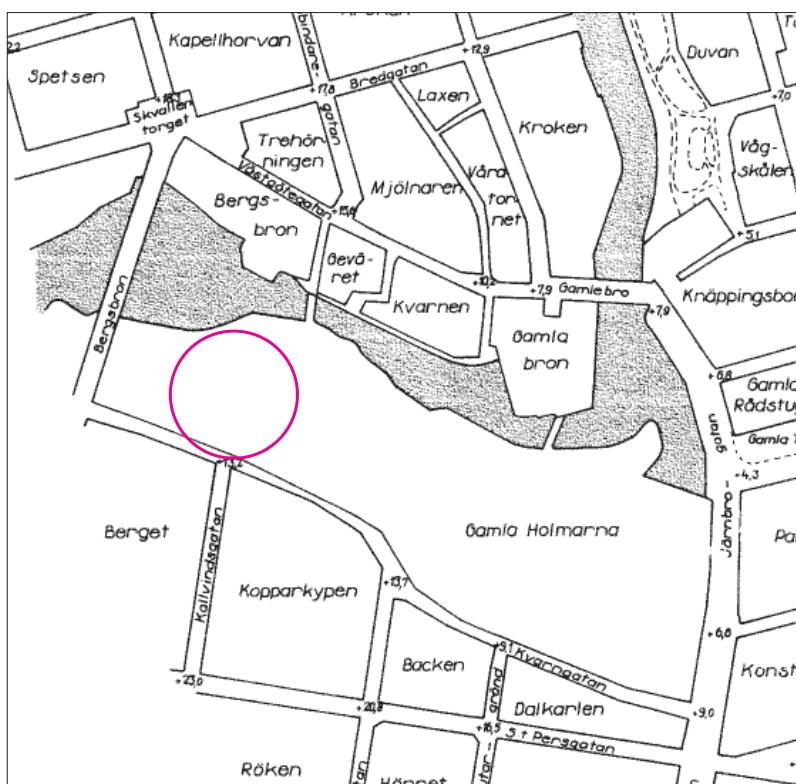
Efter en omfattande stadsbrand 1655 fick den i övrigt kraftigt expanderande industristaden Norrköping också ett nytt gatunät som kraftigt avvek från det gamla. I Norrköping har etableringen av tidiga och omfattande industrier också inneburit stora ingrepp och förändringar i bebyggelsen, vilken i sin tur innebär att stadens kulturlager är utschaktade i mycket stor utsträckning. Omfattande utschaktning skedde också i samband med att stenhus med källare uppfördes runt sekelskiftet och under 1960- och 1970-talens stora saneringsvåg.

Där det nu aktuella undersökningsområdet ligger rann för en biränna eller bakström till Motala ström, ett mer stilla rinnande vattendrag som gav utmärkta tillfällen att utnyttja vattenkraften för till exempel just kvarnar vilket gatunamnet också anspelar på. På äldsta stadskartan från 1640 syns att nuvarande Kvarngatan och kvarteren norr om gatan ligger helt under den södra armen av strömmen. På 1741 års stadskarta syns att strömmen blivit något mindre och flyter in till norra sidan av Kvarngatan. Tidigare undersökningar söder om Kvarngatan har visat att strömmens strandlinje har fluktuerat och avsatt nivåer av svämlager av sand varvat med kulturlager.

Tidigare arkeologiska undersökningar

Kvarngatan

I Kvarngatan genomförde Östergötlands museum en undersökning år 1992 i gatans södra kant, mellan Butgatan och Dalsgatan, med anledning av schaktning för el. Schaktet var 500 m långt och 0,7 m djupt. Bevarade kulturlager påträffades endast på en 10 m lång sträcka belägen 21-31 m från korsningen Kvarngatan/Dalsgatan. Tre nivåer kulturlager separerade av svämsand och lera visade att det område som berördes av schaktet legat invid en strandkant

Figur 3. Kvarterskarta (ur Medeltidsstaden 50, Norrköping). Skala 1:5 000.

som ibland ändrat form och utbredning. I det understa av kulturlagren hittades fynd av kritpipor och yngre rödgodskeramik från 1600-1700-tal (Hörfors 2009).

Vid en undersökning genomförd av Östergötlands museum i samband med anläggande av fjärrvärme-kulvertar i bl a Kvarngatan år 1995 hittades där Kvarngatan möter Kungsgatan kulturlager med flera skikt av träflis, förmodligen för dränering. Inga daterbara fynd hittades, men lagren antogs vara avsatta i strandlinjen och har att göra med etableringen av industrier i området vid de flertal omläggningar av vattenrännan som är kända från senare tider (Björkhager och Hörfors 2010).

Kvarteren söder om Kvarngatan

I kvarteren och gatorna söder om Kvarngatan, bl a Dalkarlen, Bergskvadraten och Kopparkypen, har det vid arkeologiska undersökningar dokumenterats bebyggelse och andra lämningar från främst 1500-1600-talen men även medeltida lämningar som kunnat dateras till 1400-talet (se Hållans/Tagesson 1998; Hållans/Karlsson/Tagesson 1999; Karlsson 2005; Wirbrand 2020). Området, som idag kallas stadsdelen Berget, kallades förr för "Tyskebacken" efter de många bruksarbetare som huserades där vid arbete på industrierna som växte fram i området på Gamla Holmarna i Strömmen under 1500- och 1600-talen (Hållans och Tagesson 2003).

Kv Gamla Holmarna

Östergötlands länsmuseum gjorde under åren 1991 och 1992 ett flertal undersökningar inom kvarteret Gamla Holmarna. Här påträffades bland annat vad som tolkades som kvarnbyggnader i flera nivåer. Den understa kunde med viss tvekan dateras till 1100-talet. Undersökningarna i Holmenområdet har givit ett mycket rikt fyndmaterial med bland annat fynd som kan knytas till det gamla mässingsbruket på Kvarnholmen (Hörfors 2009; Feldt 2003) (figur 4).

Syfte och metod

Syftet med den arkeologiska undersökningen var i första hand att tillse att fornlämning berördes i så liten omfattning som möjligt. De fornlämningar som eventuellt kunde framkomma vid schaktningen skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras.

Schaktens läge har inprickats analogt och digitaliserats i efterhand. Bevarade lämningar har beskrivits och dokumenterats genom sektionsritning. En stapelprofil upprättades i södra schaktkanten i Schakt 1. Inga fynd tillvaratogs. Arbetet fotodokumenterades. Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Figur 4. De undersökta schakten inlagda över stadsplanen från 1741 (LMS D75-1:2). Rektifierad, skala 1:4 500.

Undersökningsresultat

Schakt 1

Det södra schaktet togs upp i gatan invid husväggen. Det var ca 6 x 4 m stort och grävdes ned till 3,3 m djup under nuvarande gatunivå. På grund av djupet släntades gropen kraftigt och schaktbotten var ca 1,5 x 1 m i storlek (N-S).

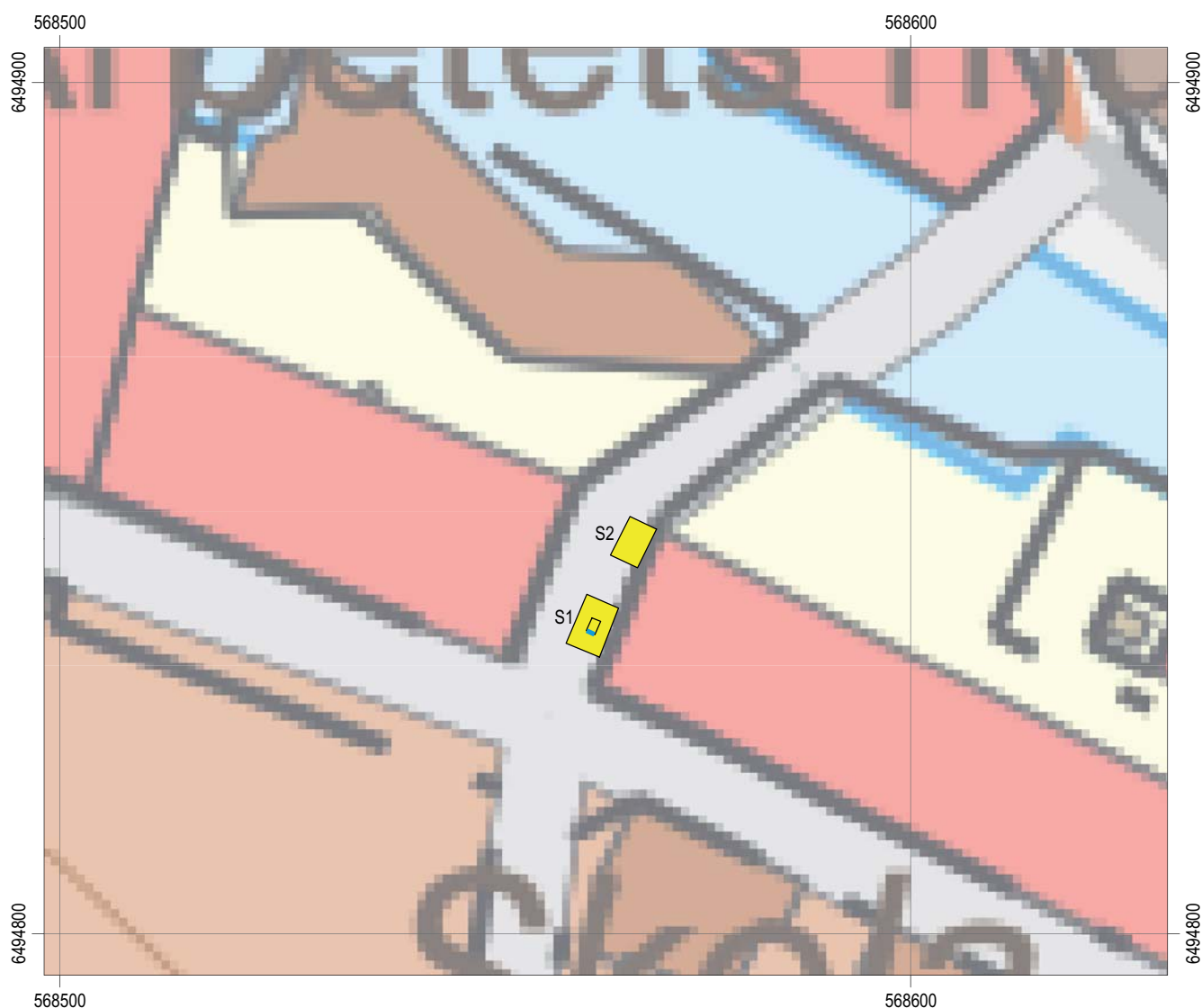
Under 2,7 m tjocka bärlager och fyllnadsmassor av sand, sten och grus påträffades kulturlager som var sammanlagt 0,60 m i tjocklek och som fortsatte under schaktbotten. Lagren syntes i alla schaktkanter (figur 6).

Översta lagret, L1, var 0,15 m tjockt, mörkt och bestod av svartgrå och brun lerig sand med sot och kol. Det innehöll även rikligt med träflis och träbitar, varav en del brända, och måttligt med slagg, tegelfragment, tegelbitar, läderspill och djurben.

Därunder var L2 som var 0,25 m tjockt och bestod av ljusbrun grusig sand. Lagret hade mycket rostutfällningar från en stor mängd slagg i lagret. Det innehöll rikligt med djurben och måttligt med träflis, tegelfragment och tegelbitar. I lagret fanns även enstaka skärvor av glaserat yngre rödgoods, både med vitleredekor och odekorerade, av 1600-1700-tals typ.

L3 var minst 0,20 m tjockt och fortsatte under schaktbotten. Det bestod av blågrå lera som innehöll en stor mängd trä från mindre bitar till större delar av stolpar och plankor, tillsammans med kvistar, djurben och måttligt med slagg, tegelfragment och tegelbitar. Liksom i L2 fanns enstaka skärvor av yngre rödgoods av samma typ.

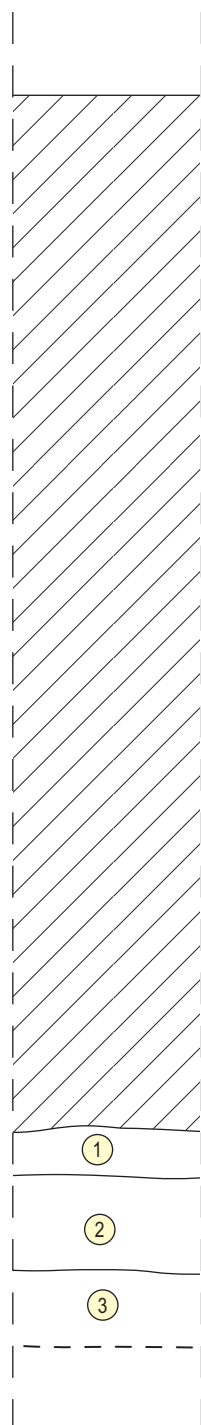
Ytan var vid 1640 års karta upprättande täckt av strömmen. Vid en jämförelse med läget för schaktet och en lite senare karta från 1741 syns att det ligger

Figur 5. Undersökta schakt i gult med schaktbotten markerad i S1. Profilritningen är markerad med blå linje. Skala 1:800.

i gränslandet mellan strandkanten och strömmen. Tidigare undersökningar i närområdet visar att strömmen verkar ha varierat i form och utbredning. Troligtvis representerar lagren strandnära aktiviteter under 1700-talet utifrån keramiken, frånvaron av mer recenta fynd från 1800-tal eller senare samt det stora innehållet av trä från fragment till större bitar som kan ha fungerat som dränering och markförstärkning.

Figur 6. Profilritning Schakt 1. Skala 1:20.

Figur 7. Schaktning pågår i Schakt 1.
Foto mot NÖ, Linnéa Hernqvist, ÖM.

Figur 8. Ett urval av keramiken som fanns i L3, med undantag för den högra biten som var i L2 och som "växt samman" med en bit slagg. Foto: Linnéa Hernqvist, ÖM.

Schakt 2

Det norra schaktet var ca 5 x 3,5 m stort och grävdes ned till ca 1,5 m djup. Schaktet vattenfylldes i boten. Inga stadslager berördes i Schakt 2 som endast innehöll bärlager, fyllnadsmassor och störningar.

Figur 9. Schakt 2.
Foto mot NNÖ, Linnéa Hernqvist, ÖM.

Referenser

- Björkhager V och Hörfors O. 2010. *Kvarn-, Kungs- och Norra Grytsgatan Fjärrvärmekulvertar i Norrköping*. RAÄ 96, Norrköpings stad och kommun, Östergötlands län. Rapport ÖLM 2010:47.
- Broberg B. 1984. *Norrköping*. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska museer. Rapport Medeltidsstaden 50.
- Feldt A-C. 2003. Holmenområdet. I: Ersgård, Lars, Karlsson, Pär & Tagesson, Göran. *I Tyskebacken: hus, människor och industri i stormaktstidens Norrköping*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetets förl.
- Hållans A-M och Tagesson G. 1998. *Kv Dalkarlen 3, 8, 10*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 96. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. Rapport UV-Öst 1998:1.
- Hållans A-M, Karlsson P och Tagesson G. 1999. *Kvarteret Dalkarlen. Bebyggelse och industri i stormaktstidens Norrköping*. Arkeologisk undersökning. RAÄ 96. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. Rapport UV-Öst 1999:1.
- Hållans A-M och Tagesson G. 2003. I Tyskebacken. I: Ersgård, Lars, Karlsson, Pär & Tagesson, Göran. *I Tyskebacken: hus, människor och industri i stormaktstidens Norrköping*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetets förl.
- Hörfors, O. 2009. *Kvarngatan*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 96. Kvarngatan. S:t Johannes socken, Norrköpings kommun, Östergötlands län. Rapport ÖLM 2009:94
- Karlsson P. 2005. *Delar av kvarteren Backen, Kopparkypen och Bergskvadraten*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 96. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. Rapport UV-Öst 2005:56
- Wirbrand F. 2020. *Schaktning i Hemvärnets park*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning L2009:7173, stadslager Berget 1:1 Norrköpings stad Norrköpings kommun Östergötlands län, Östergötland. Rapport 2020:37. Stiftelsen Kulturmiljövård

Lantmäteriakter

- LMS D75-1:4. 1640. Stadsplan före branden 1655. Norrköping.
- LMS D75-1:2 1741. Stadskarta. Norrköping. Tryckt.

Östergötlands museum utförde under april 2021 en schaktningsövervakning inom fastigheten Berget 1:1 i Norrköping på grund av vattenläcka. Undersökningen omfattade två schakt på 24 m² respektive 15 m² som öppnades upp i gatan Laxholmsbron, strax norr om korsningen Kvarngatan/Källvindsgatan.

Ett av schakten grävdes ner till 3,3 m djup under gatunivån. Under 2,7 m tjocka lager av fyllnadsmassor påträffades kulturlager som fortsatte under schaktbotten. Tre horisonter med bl a stort inslag av träflis och träbitar gick att urskiljas. Keramik av 1600-1700-talstyp hittades i de nedersta lagren.

ISSN 1403-9273
Rapport 2021:44